

Wysakowska, Beata

Burzliwe losy zbioru farmakognostycznego wileńskiego profesora Jana Muszyńskiego

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 54/2, 236-240

2009

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

W drodze powrotnej do Polski uczestnicy konferencji zwiedzili również Dubno, Łuck i Podhorce.

Natalia Lietz
Instytut Historii Nauki PAN
Warszawa

BURZLIWE LOSY ZBIORU FARMAKOGNOSTYCZNEGO WILEŃSKIEGO PROFESORA JANA MUSZYŃSKIEGO

Od 2005 r. w Litewskim Muzeum Historii Medycyny i Farmacji Uniwersytetu Medycznego w Kownie (Kauno Medicinos Universiteto Lietuvos Medicinos ir Farmacijos Istorijos Muziejus) znajduje się interesująca ekspozycja prezentująca część zbioru farmakognostycznego profesora Jana Muszyńskiego, która może szczególnie zainteresować i zachęcić do jej zwiedzenia polskich historyków farmacji.

Jan Muszyński – wybitny farmakognosta, botanik i zielarz, badacz polskiego ziołolecznictwa – w okresie międzywojennym związany z ośrodkami naukowymi Dorpatu, Suchumi i Wilna. W 1907 r. rozpoczął studia farmaceutyczne na Uniwersytecie w Dorpacie; w latach 1907–1908 był asystentem botanika, profesora Mikołaja Kuźniecowa, studia ukończył z odznaczeniem w 1909 r., otrzymując stopień prowizora. Następnie kontynuował pracę naukową jako inspektor Ogrodu Roślin Lekarskich. W 1915 r. przedstawił w Dorpacie rozprawę o modligroszku, na podstawie której w 1917 r. otrzymał tytuł magistra farmacji¹.

W latach 1915–1920 kierował Stacją Doświadczalną Roślin Leczniczych w Suchumi na Kaukazie, po powrocie do kraju był związany z Uniwersytetem Stefana Batorego w Wilnie (1921–1939); w 1923 r. został profesorem farmakognozji i uprawy roślin leczniczych oraz dyrektorem Oddziału Farmaceutycznego i Ogrodu Roślin Leczniczych przy tamtejszym Zakładzie Farmakognozji. W okresie wileńskim rozwinął szeroką działalność naukowo-badawczą, popularyzatorską i dydaktyczną. Opublikował wiele prac naukowych, kilka podręczników z zakresu botaniki, farmakognozji, zielarstwa i ziołolecznictwa². Podkreślał rolę ziołolecznictwa niedocenianego przez ówczesną medycynę oficjalną³ oraz dążył do wprowadzenia krajowych surowców leczniczych⁴, m.in. naparstnicy *Digitalis purpurea* L., głogu *Crataegus oxyacantha* L., arniki *Arnica montana* L., kozłka lekarskiego *Valeriana officinalis* L. czy widłaków *Lycopodium* i mięty *Mentha piperita* L., które odpowiednio uprawiane nie ustępowały surowcom importowanym. W Ogrodzie Roślin Leczniczych prowadził prace nad uprawą i aklimatyzacją niektórych roślin egzotycznych⁵, wśród których warto wymienić gorzknika kanadyjskiego *Hydrastidis canadensis*, rącznika *Ricinus communis*

i bylicę cytwarową *Artemisia cina*. Po II wojnie światowej był współtwórcą Wydziału Farmaceutycznego w Łodzi⁶.

Historia wileńskiej kolekcji Jana Muszyńskiego była dramatyczna. Po wkroczeniu armii bolszewickiej, podczas okupacji radzieckiej, w grudniu 1939 r. Uniwersytet Wileński został zamknięty a majątek Zakładu Farmakognozji i Hodowli Roślin Leczniczych – w tym zbiór surowców farmakognostycznych – został przekazany Uniwersytetowi w Kownie, na ręce jego pełnomocnika Kiejstuta Grybauskasa⁷.

Profesor Eugenia Szymkunajte, wybitna znawczyni zielarstwa litewskiego, w swoich wspomnieniach o Janie Muszyńskim opisała przejmującą historię zniszczenia części oznakowań surowców w języku polskim, w czym nieświadomie brała udział jako ówczesna studentka farmacja w Kownie „...po przejściu Uniwersytetu Wileńskiego do Kowna przewieziono część aparatury i księgozbioru. Coś niecoś przywiózł też Grybauskas, były to jednakowe niewielkie słóiczki podpisane słabo czytelnymi napisami w języku polskim i wskaźnikami. Polecono nam zmyć te napisy. Wymyliśmy wszystkie 800 szklanych słóiczków. Szczerze mówiąc wyczyściłam najwięcej ze wszystkich – obiecano nam zapłacić, a własne pieniądze studentowi zawsze się przydadzą...”⁸.

W 1941 r., podczas okupacji hitlerowskiej Litwy Eugenia Szymkunajte podjęła pracę w Ogrodzie Farmakognostycznym w Wilnie i jak wspomina: „...przy katedrze istniało również niewielkie, ale dobrze zaopatrzone muzeum surowców i eksponatów etnograficznych z dziedziny farmakognozji. Znalazłam tam także zdjęcie szafy z „roślinami leczniczymi Ziemi Wileńskiej” i kilka dobrze znanych mi słóiczków. Zrozumiałam wówczas, że zniszczyliśmy do szczytu około 800 eksponatów niezwykle cennej kolekcji, ścierając wyniki analiz...”⁹. Kolekcja uległa więc rozproszeniu i uległa częściowemu zniszczeniu, a katalog zaginął.

Po wojnie kolekcję przechowywano w Katedrze Farmakognozji Instytutu Medycznego w Kownie i nie była nigdy prezentowana. Parę lat temu przekazano ją do muzeum, po koniecznych pracach konserwatorskich zbiorów w 2005 r. został włączony do stałej ekspozycji placówki. Komisarz wystawy – Zenona Simaitiene – opracowała i zidentyfikowała wiele surowców na podstawie inwentarza odnalezionego w Archiwum Miejskim w Kownie. Obecnie przygotowuje obszerną publikację poświęconą tej tematyce, uwzględniając charakterystykę farmakognostyczną odzyskanych surowców.

Zachowana kolekcja obejmuje prawie dwieście eksponatów roślin leczniczych; z czego prezentowanych jest ponad 150 – krajowych, głównie z terenu Wileńszczyzny – oraz pochodzenia egzotycznego, (stanowiących około 30% zbioru). Kolekcja wiązała się tematycznie z badaniami prowadzonymi w ówczesnej Katedrze Farmakognozji a powstała dzięki kontaktom Jana Muszyńskiego z wieloma ośrodkami naukowymi za granicą i wymianom z wybitnymi botanikami¹⁰. Dzięki jego wysiłkom w latach 1922–1938 opraco-

wywane katalogi wymienne Ogrodu Roślin Leczniczych. Już podczas pobytu w Suchumi na Kaukazie Jan Muszyński interesował się miejscową florą, szczególnie roślinami leczniczymi i przywiózł stamtąd bogate zbiory botaniczne, które zostały ofiarowane w 1920 r. Ogrodowi Botanicznemu w Warszawie. Ciekawe było jego spostrzeżenie, że w medycynie ludowej Abchazji nie używa się roślin silnie działających – znalazły one zastosowanie jedynie w weterynarii.

Wiele z prezentowanych na wystawie eksponatów pochodzenia egzotycznego wykazywało silne działanie farmakologiczne. Warto wymienić modligroszek *Abrus precatorius* L. – będący tematem pracy magisterskiej Jana Muszyńskiego¹¹. Surowiec rośnie w południowej Azji i Indiach, wykazuje silne działanie toksyczne¹². Z tego powodu nie znalazł oczekiwanego zastosowania w lecznictwie.

Inne ciekawe surowce to np. *Semen Arecae* – nasiona palmy arekowej *Areca catechu* L., pochodzącej z Azji, zawierające alkaloidy arekolinowe o silnym działaniu psychotropowym¹³ czy *Fructus Cocculi indici* – suszone owoce trującej rośliny *Anamirta cocculus (paniculata)*, pochodzącej z Indii i stosowanej m.in. jako antidotum przy zatruciach morfiną.

Również zainteresowanie etnofarmacją wileńszczyzny odgrywającą ważną rolę w leczeniu wielu schorzeń, znalazło odbicie w prezentowanej kolekcji. W zbiorach Jana Muszyńskiego było wiele preparatów stosowanych w lecznictwie ludowym – w tym około 125 środków, zakupionych na ziołowym targu świętojańskim odbywającym się corocznie w Wilnie¹⁴. W artykule *Wileńskie zioła lecznicze* z 1927 r.¹⁵ przeprowadził on wnikliwą ocenę stosowania ludowych środków leczniczych dzieląc je według działania farmakologicznego na pobudzające trawienie, moczopędne, przeczyszczające, ściągające, przeciwbiegunkowe, przeciwpasożytnicze, zmiękczające i powlekające. Obszerną grupę stanowiły surowce stosowane przy przewlekłych schorzeniach przewodu pokarmowego wątroby i nerek. Interesujące były spostrzeżenia Muszyńskiego o właściwym zastosowaniu większości ziół ludowych, które opierało się na wielowiekowym doświadczeniu, wynikało z ich składu chemicznego i było zgodne z medycyną oficjalną. Wśród używanych ziół prawie nie spotykało się roślin silnie działających i trujących – na rynku wileńskim autor znalazł tylko jedną roślinę wykazującą takie działanie – *Cicuta virosa* L. (n. ludowa *wiecha*), używana w schorzeniach reumatycznych. Natomiast w ówczesnej medycynie oficjalnej stosowano głównie rośliny silnie działające i narkotyczne.

Reasumując, należy stwierdzić, że kolekcja Jana Muszyńskiego stanowi cenne, dotąd nie poznane źródło, mogące pogłębić wiedzę o dziejach polskiej farmakognozji.

Przypisy

¹ Cennym znaleziskiem z tego okresu jest autobiografia Jana Muszyńskiego z 1915 r., napisana w języku rosyjskim wraz z wykazem jego prac oraz materiały archiwalne od 1907 r., znajdujące się obecnie w Estońskim Archiwum Historycznym w Tartu (Eesti Ajalooarhiiv). Zob. B. W y s a k o w s k a : *Dorpackie polonica farmaceutyczne w estońskich archiwach i bibliotekach (Tartu, Tallin)*. „Farmacja Polska” 56: 2000 nr 4 s. 194–197.

² Wśród podręczników napisanych przez Jana M u s z y ń s k i e g o w okresie wileńskim warto wymienić: *Atlas farmakognostyczny dla studentów farmacji i aptekarzy*. Warszawa 1923; *Podręcznik do mikroskopowego rozpoznania surowców lekarskich dla farmaceutów, lekarzy i ekspertów celnych*. Warszawa 1926 i *Fitoterapię*. Warszawa 1930.

³ Wśród prac poświęconej tej tematyce warto wymienić: *Chemia i fitoterapia*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 53: 1926 nr 1 s. 3; *O fitoterapii i utrwalaniu stabilizacji leków roślinnych*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 54: 1927 nr 52 s. 1205; *Leki roślinne i tak zwane kuracje ziołowe*. „Medycyna Praktyczna” 8: 1934 nr 5 s. 131 i *Nawrót do fitoterapii w lecznictwie współczesnym*. „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego” 14: 1938 nr 4 s. 416.

⁴ J. M u s z y ń s k i : *Produkcja roślin lekarskich w Polsce na Kresach Północno-wschodnich*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 56: 1929 nr 18 s. 217 oraz *Krajowe leki nasercowe Cardiaca*. „Therapia Nova” 1: 1929 nr 1 s. 15.

⁵ Zob. *Wyniki upraw i aklimatyzacji niektórych roślin lekarskich i technicznych w Ogrodzie Roślin Lekarskich Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*. „Wiadomości Zielarskie” 2: 1934 nr 5 s. 143 oraz *Dalsze wyniki uprawy i aklimatyzacji roślin leczniczych w Ogrodzie Roślin Leczniczych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w 1935 r.* „Wiadomości Zielarskie” 4: 1936 nr 2 s. 35.

⁶ R. R e m b i e l i ń s k i : *Jan Muszyński 1884–1957*. Warszawa 1960 s. 4–5; W. Jabłonowski: *Prof. dr Jan Muszyński – życie i działalność (1884–1957)*. Annales Academiae Medicae Lodzensis T. IX 1967 s. 186–188.

⁷ D. K a s z c z y k – G r o d z i c k a : *Jan Kazimierz Muszyński (1884–1957) i jego pozycja w polskich naukach farmaceutycznych*. Annales Academiae Medicae Lodzensis T. XXIII suppl. 24 Łódź 1984 s. 11; D. K a s z c z y k – G r o d z i c k a : *Nieznane szczegóły z życia i działalności prof. Jana Muszyńskiego z okresu jego pobytu w Rosji*. „Farmacja Polska” 33: 1977 nr 4 s. 223–224.

⁸ E. S z y m k u n a j t e : *Moje spotkania z prof. Janem Muszyńskim* [przedm. B. Kuźnicka, tłum. z j. ros. A. Grębecka]. „Farmacja Polska” 45: 1989 nr 7 s. 459.

⁹ Dz.cyt. s. 459.

¹⁰ Jan M u s z y ń s k i na łamach „Wiadomości Farmaceutycznych” w latach 1929–1932 opublikował cykl artykułów *Wędrowki farmakognostyczne po Europie*.

¹¹ Rozprawa magisterska zatytułowana *Abrus precatorius i chekwiritopodobnyja semiena s anatomiczeskoj charakteristikoj semiejstwa Leguminosae (Abrus precatorius i nasiona podobne z charakterystyką budowy anatomicznej nasion Leguminosae)* zosta-

ła napisana w 1915 r. w języku rosyjskim. Zob. Estońskie Archiwum Historyczne (Eesti Ajalooarhiiv) F. 402 n. 1 s. 18381.

¹² *Zatrucia roślinami wyższymi i grzybami*. Pod red. M. Henneberg i E. Skrzydlewskiej. Warszawa 1984 s. 47, 79, 80, 82, 85, 86, 88, 89, 254, 255, 262.

¹³ Żucie tzw. betelu, czyli nasion areki katechu zmieszanych z wapnem gaszonym i liśćmi pieprzu betelowego *Piper betle* jest nadal rozpowszechnione w Azji i Oceanii. Zob. R. Rudley: *Alchemia kultury. Od opium do kawy*. Warszawa 2002 s.152–157.

¹⁴ J. Muszyński: *Targi roślin leczniczych w Wilnie*. „Wiadomości Zielarskie” 7: 1939 nr 7/8 s. 387.

¹⁵ J. Muszyński: *Wileńskie zioła ludowe*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 54: 1927 nr 21–22 s. 469–476.

Beata Wysakowska
Instytut Historii Nauki PAN

MUZEUM PAPIERNICTWA W DUSZNIKACH ZDROJU UKOŃCZYŁO 40 LAT

W 2008 r. Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju świętowało jubileusz 40-lecia działalności. Placówkę dla zwiedzających otwarto 26 lipca 1968 r. Od tamtego dnia w zabytkowej papierni otwarto ok. 60 wystaw, które zwiedziło ponad 1,7 mln osób. W latach 90. muzeum stało się ważnym ośrodkiem prowadzącym badania w zakresie historii papiernictwa na ziemiach polskich. Do dziś duszniccy muzealnicy opracowali ok. 200 artykułów i kilkanaście książek, w których zaprezentowali wyniki swych badań (niektóre opracowania były publikowane na łamach „KHNiT”).

Liczne osiągnięcia pozwalały przystąpić do świętowania jubileuszu, nad którym patronat honorowy objęli: Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Marszałek Województwa Dolnośląskiego. W ramach obchodów odbyło się wiele imprez i uroczystości. Najważniejszą była, zrealizowana 10 października, Konferencja Jubileuszowa, podczas której instytucja otrzymała przyznany przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego – Bogdana Zdrojewskiego – *Srebrny Medal „Gloria Artis” Zasłużony Kulturze*¹. Identyczny medal wręczono Bożenie Schweizer-Makowskiej, która kierowała muzeum przez 22 lata.

Wśród wielu zasług dusznickiego muzeum, które zdecydowały o przyznaniu odznaczenia, wymieniono:

- otoczenie należyłą dbałością pochodzącej z 1605 r. papierni, uznawanej dziś za jeden z najcenniejszych na świecie zabytków techniki;
- przystosowanie obiektu do zwiedzania przez osoby niepełnosprawne (w wyniku inwestycji zrealizowanych w latach 2007–2008);